

©Borgis

Julia Pipiro-Belka¹, Anna Lobaczuk-Sitnik¹, Andrzej Sieskiewicz², *Emilia Duchnowska¹,
Bożena Kosztyla-Hojna¹, Jerzy Robert Ladny³, Maciej Zdrojkowski¹

Komunikacja alternatywna w głębokim niedosłuchu i głuchocie

Alternative communications in severe hearing loss and deafness

¹Department of Clinical Phonoaudiology and Speech Therapy, Medical University of Białystok, Poland

²Department of Otolaryngology, Medical University of Białystok, Poland

³Department of Emergency Medicine, Medical University of Białystok, Poland

Słowa kluczowe

głuchota, niedosłuch, komunikacja, język migowy

Keywords

deafness, hearing loss, communication, sign language

Konflikt interesów

Conflict of interest

Brak konfliktu interesów
None

Adres/address:

*Emilia Duchnowska
Zakład Fonoaudiologii Klinicznej i Logopedii
Wydział Nauk o Zdrowiu
Uniwersytet Medyczny w Białymstoku
ul. Szpitalna 37, 15-273 Białystok
tel.: +48 603-330-294
emilia.duchnowska@umb.edu.pl

WSTĘP

W literaturze naukowej pojęcia „komunikacji” używa się w kontekście procesu porozumiewania się, wymiany myśli, poglądów i informacji pomiędzy ludźmi. W jej

Streszczenie

Wstęp. Istotą procesu komunikacyjnego jest wymiana myśli i przekazanie sobie wiedzy na określony temat. Język migowy jest uznawany za pełnoprawny sposób komunikacji, a nie tylko za zbiór znaków służących do komunikacji. Zgodnie z treścią Ustawy o języku migowym i innych środkach komunikowania polski język migowy (PJM) jest określany jako wizualno-przestrzenna forma komunikacji.

Cel pracy. Celem pracy było przedstawienie języka migowego jako narzędzia komunikacji osób z wykształceniem logopedycznym.

Materiał i metody. Badaniem objęto 90 absolwentów kierunku Logopedia z fonoaudiologią. Do zebrania informacji, dotyczących form wykorzystania języka migowego oraz sposobów rozwijania i stosowania umiejętności komunikowania się w języku migowym, został użyty autorski kwestionariusz ankiety.

Wyniki. Analiza wyników wskazuje, że ponad 22% osób badanych używa języka migowego w życiu codziennym. Najczęściej deklarowanym stanem emocjonalnym związanym z używaniem języka migowego była niepewność (79%), wśród innych odpowiedzi wymieniono: strach i lęk (37%), radość (11%), spokój (5%) i zakłopotanie (5%). Dodatkowo, 5% badanych określiło, że w danej sytuacji nie towarzyszyły im żadne emocje.

Wnioski. Wykazano, że stres jest czynnikiem obecnym u większości badanych podczas nadawania i odbioru komunikatów w języku migowym.

Summary

Introduction. The essence of the communication process is the exchange of thoughts and sharing knowledge on a specific topic. Sign language is recognized as a full-fledged way of communication, not just a collection of signs used for communication. In accordance with the Act on Sign Language and Other Means of Communication, Polish Sign Language (PJM) is defined as a visual-spatial form of communication.

Aim. The aim of the study was to present sign language as a communication tool for speech therapists.

Material and methods. The study included 90 graduates of Speech Therapy and Phonoaudiology. Original questionnaire was used to collect information on the forms of using sign language and the methods of developing and applying the ability to communicate in sign language.

Results. The analysis of the results shows that over 22% of the respondents use sign language on everyday basis. The most frequently reported emotional state related to the use of sign language was uncertainty (79%), other responses were fear and anxiety (37%), joy (11%) and calmness (5%) as well as confusion (5%). Additionally, 5% of respondents stated that in a given situation they felt no particular emotions.

Conclusions. It has been shown that stress is a factor present in the majority of respondents when transmitting and receiving messages in sign language.

INTRODUCTION

Literature defines the term communication as the process of exchanging thoughts, views and information between people. It also includes everything that

ramach zawiera się również wszystko to, co warunkuje ten proces, a więc wpływa na przepływ informacji. Istotą procesu komunikacyjnego jest wymiana myśli i przekazanie sobie wiedzy na określony temat. Istotnym jest, że komunikacja różni się w zależności od poziomów oraz użytych środków i narzędzi (1, 2). Język migowy jest uznawany za pełnoprawny sposób komunikacji, a nie tylko za zbiór znaków służących do komunikacji. Naukowcy wskazują na podobieństwo pomiędzy ontogenezą mowy werbalnej i nabywaniem języka migowego w domu przez dziecko za pośrednictwem rodziców. Jego równoprawne postrzeganie potwierdza fakt, iż poszczególne języki migowe narodowości i krajów są zawarte w klasyfikacjach językowych, m.in.: World Atlas of Linguistic Structures (3).

Zgodnie z treścią Ustawy o języku migowym i innych środkach komunikowania polski język migowy (PJM) jest określany jako wizualno-przestrzenna forma komunikacji (4, 5). Dodatkowo, budowa języka migowego jest specyficzna i szczególna. Co więcej, nie jest on tylko narzędziem służącym porozumiewaniu się. Język migowy ma również funkcje pozwalające na rozeznawanie i poznanie rzeczywistości, kształtowanie swojej tożsamości oraz daje możliwość wyrażania siebie, czyli własnych poglądów, emocji, potrzeb itd. (6). Banalizacja czy obniżanie wartości języka migowego jako języka w przeszłości była dość powszechnym zachowaniem. Niezgoda czy niezrozumienie użycia języka migowego jako narzędzia komunikacyjnego sprawiła, że w latach 90. XX wieku zaczęto analizować język migowy pod względem lingwistycznym, składniowym i gramatycznym (7).

W latach 90. XX wieku naukowcy udowodnili, że języki migowe są niejednorodne, tak samo jak języki foniczne (7). Kolejnym aspektem jest pogląd dotyczący charakteru znaków. Należy pamiętać, że charakterystyczna dla języków naturalnych dwuklasowość jest obecna w PJM. Oznacza to, że występują w nim słownictwo i gramatyka, podobnie jak w innych językach naturalnych. Tym samym ze skończonego zbioru znaków użytkownik może ułożyć nieskończenie wiele zdań (7). Następnym była opinia dotycząca agramatyczności PJM. Przyczyną był zabieg porównania składni języka polskiego do polskiego języka migowego i próba wiernego przełożenia z jednego języka na drugi. Argumentem stosowanym, aby udowodnić gramatyczny charakter PJM, jest jego odrębność od języka polskiego. Warto zaznaczyć, że istotną funkcję gramatyczną pełnią zachowania tworzące gramatykę PJM, które w języku werbalnym nigdy się nie pojawiły (7).

CEL PRACY

Celem pracy było przedstawienie języka migowego jako narzędzia komunikacji osób z wykształceniem logopedycznym oraz uwidocznienie poziomu wiedzy teoretycznej z zakresu języka migowego, jaką posiadają osoby z wykształceniem logopedycznym.

MATERIAŁ I METODY

Badanie otrzymało zgodę Komisji Bioetycznej numer: R-I-002/507/2018. Trwało od stycznia 2018 do

conditions this process, and thus affects the exchange of information. The essence of the communication process is the exchange of thoughts and sharing knowledge on a specific topic. It is important that communication is different depending on the levels and means as well as tools used (1, 2). Sign language is considered a full-fledged way of communication, not just a set of signs used for communication. Scientists indicate the similarity between verbal speech ontogenesis and the acquisition of sign language at home by the child through the parents. Its equal perception is confirmed by the fact that individual sign languages of nationalities and countries are included in language classifications such as World Atlas of Linguistic Structures (3).

In accordance with the Act on Sign Language and other means of communication, Polish Sign Language (PJM) is defined as a visual-spatial form of communication (4, 5). In addition, the structure of sign language is specific and unique. What is more, it is not just a communication tool. Sign language also has functions that allow to discern and explore reality, shape identity and give the opportunity to express oneself, i.e. own views, emotions, needs, etc. (6). Underestimation of sign language as a communication tool has been common behavior in the past. Disagreement or misunderstanding of the use of sign language as a communication tool led in 1990s, to the analysis of sign language in terms of linguistics, syntax and grammar (7).

One of the main features of sign language is its universality. In the 1990s, scientists proved that sign languages are heterogeneous as are audio languages (7). Another aspect is the view regarding the nature of the signs. It should be remembered that the special two-class character for natural languages is present in PJM. This means that vocabulary and grammar appear, like in other natural languages. Thus, the user may arrange an infinite number of sentences from a finite set of characters (7). The next aspect is the opinion about the agrarianism of PJM. The reason is the comparison of Polish syntax to Polish sign language and an attempt to adequately translate from one language to another. The argument that is used to prove the grammatical character of PJM is its separation from the Polish language. It is noteworthy that the grammatical rules of the PJM has never appeared in verbal language (7).

AIM

The aim of the study was to present sign language as a communication tool for speech therapists as well as visualization of the level of theoretical knowledge in the field of sign language possessed by persons with speech therapy education.

MATERIAL AND METHODS

The study received approval from the Bioethics Committee no.: R-I-002/507/2018. The study has

maja 2019 roku. Obejmowało 90 osób (88 kobiet i 2 mężczyzn, 98 vs 2%) i dotyczyło absolwentów kierunku Logopedia z fonologia. Do zebrania informacji, dotyczących form wykorzystania języka migowego oraz sposobów rozwijania i stosowania umiejętności komunikowania się w języku migowym, został użyty autorski kwestionariusz ankiety. Wypełnione ankiety zostały uogólnione i opracowane za pomocą programu Microsoft Excel. Uzyskane informacje przeanalizowano w sposób zbiorczy. Udział w badaniu był dobrowolny, a ankieta miała charakter anonimowy. W każdej chwili, bez względu na etap badania, ankietowany miał prawo zrezygnować. Przed wypełnieniem ankiety respondenci byli informowani, iż przystąpienie do badania jest równoznaczne z wyrażeniem zgody na wypełnienie ankiety, jak również, że przeprowadzając badanie zobowiązany jest do zachowania anonimowości osób uczestniczących w badaniu.

WYNIKI

Pierwsze pytanie dotyczące języka migowego było związane ze sposobem jego postrzegania przez ankietowanych. Zdecydowana większość osób, bo aż 93%, określiła język migowy jako „sposób porozumiewania się osób Głuchych i głęboko niedosłyszących”. Ponad połowa ankietowanych (53%) określiła język migowy jako „system językowy zastępujący języki foniczne” oraz „system wspomagający komunikację w życiu codziennym i w terapii”. Zdaniem co czwartej osoby język migowym jest „przestrzennym przedstawieniem słów określonego języka”.

W jednym z pytań dotyczących użycia języka migowego w pracy ankietowani musieli określić, czy używają go w pracy zawodowej. Przeważającą grupę badawczą (ponad 75%) stanowią osoby nieużywające języka migowego w swojej pracy. Spośród niecałych 25% osób używających języka migowego podczas wykonywania obowiązków zawodowych, mniej niż połowa używa języka migowego przynajmniej kilka razy w miesiącu, a pozostała część rzadziej. Analiza wyników wskazuje, że ponad 22% osób badanych używa języka migowego w życiu codziennym.

Z analiz odpowiedzi potwierdzających użycie języka migowego wynika, że 15% osób używa go kilka razy w tygodniu, 55% – kilka razy w miesiącu, a 30% rzadziej. Natomiast niecałe 78% osób w ogóle nie używa języka migowego. Jednym z zadań ankietowanych było rozwinięcie skrótów PJM i SJM oraz wytłumaczenie terminów „daktylografia” i „ideografia”. Ponad 75% badanych prawidłowo objaśniło skróty PJM i SJM. Dominującymi odpowiedziami były odpowiednio – polski język migowy oraz system językowo-migowy. Pozostali ankietowani nie odpowiedzieli na to pytanie.

Ponad 2/3 badanych podjęło się zdefiniowania pojęcia „daktylografia”. Do najczęstszych określeń należały: „literowanie w języku migowym” – 27%, „posługiwanie się alfabetem palcowym” – 20%, „wykorzystywanie systemu gestów oznaczające konkretne litery alfabe-

been performed between 2018 and 2019. The study involved 90 subjects, of which 88 (98%) were women and 2 (2%) men. The study concerned graduates of Speech therapy and Phonoaudiology. An original questionnaire was used to collect information on forms of sign language use and ways to develop and apply sign language skills. Completed surveys have been generalized and analyzed using Microsoft Excel. The information obtained was analyzed collectively. Participation in the study was voluntary and the survey was anonymous. At any time, regardless of the stage of the survey, the respondent had the right to resign from it. Before completing, the respondent was informed that participating in the study is equal to agreeing to complete the survey, as well as that the person conducting the study is required to maintain the anonymity of the persons participating in the study.

RESULTS

The first question about sign language was related to the way it was perceived by the respondents. The vast majority of subjects, as much as 93%, described sign language as: “a way of communication for deaf and hearing impaired persons”. Another common response was the sign language as a “language system replacing phonic languages” and as a “system supporting communication in everyday life and in therapy”. Both of these answers were indicated by over half of the respondents – 53%. Every fourth person described sign language as a “spatial representation of words of a specific language”.

In one of the questions regarding the use of sign language at work, the respondents had to specify whether they use it at work. A more numerous research group are people who do not use sign language in their work – 75%. Less than 25% of subjects who use sign language when performing professional duties, of which less than half use sign language at least several times a month, and the remaining part of a group – less often. Analysis of the results indicates that over 22% of respondents use sign language on everyday basis.

The analysis of the responses confirming the use of sign language shows that 15% of subjects use it several times a week, 55% use it several times a month, and 30% less often. However, less than 78% of people do not use sign language. One of the respondents' tasks was to develop the abbreviations PJM and SJM and to explain the terms dactylography and ideography. Over 75% of respondents correctly specify abbreviations PJM and SJM. The dominant answers were – respectively, the Polish Sign Language and the Sign-Language System. Other respondents did not answer these questions. Over 2/3 of respondents undertook to define the concept of “dactylography”. One of the most commonly used terms was: “sign language” – 27%; “using the fin-

tu” – 13%, „alfabet języka migowego” – 9%. 31% nie podjęło próby objaśnienia terminu „daktylografia”.

Jedynie 38% badanych wyjaśniło termin „ideografia”. Ich zdaniem „ideografia” to „wykorzystywanie znaków i gestów oznaczających konkretne słowa lub wyrażenia”.

W pytaniach dotyczących gramatyki i składni języka migowego uzyskano zbliżone wyniki. 89% ankietowanych zaznaczyło, że język migowy posiada swoją gramatykę, a zdaniem 91% ma on również swoją składnię. 53% osób nie uczęszczało na kursy z języka migowego.

Prawie połowa badanych deklarowała, że brała udział w kursach doskonalących umiejętności z zakresu komunikowania się w języku migowym. Zdecydowana większość (ponad 95%) odbywała je w Polskim Związku Głuchych (PZG). Pojedyncze osoby brały udział w kursach organizowanych przez fundacje. Jednocześnie wszyscy kursanci PZG kształcili się w zakresie SJM. Pozostałe osoby szkoliły się z PJM.

Ankietowani dzielili się również swoim doświadczeniem dotyczącymi użycia języka migowego w nieoczekiwanych sytuacjach oraz emocjami, jakie im wtedy towarzyszyły. Respondenci mogli wskazać więcej niż jedną emocję. Z analizowanych ankiet wynika, że ponad 40% z nich znalazło się w takiej sytuacji. Najczęściej deklarowanym stanem emocjonalnym była niepewność (79%), wśród innych odpowiedzi wymieniono: strach i lęk (37%), radość (11%), spokój (5%) i zakłopotanie (5%). Dodatkowo, 5% badanych określiło, że w danej sytuacji nie towarzyszyły im żadne emocje.

Ponadto, ankietowani zostali zapytani o to, czy oni sami odczuwają stres podczas nadawania i odbioru mowy w języku migowym w ogólnie pojętej komunikacji. W analizowanych kwestionariuszach ankiety można zauważyć, że 95% respondentów stresuje się podczas nadawania mowy w języku migowym, zależnie od okoliczności. Drugim po nadawaniu elementem komunikacji jest odbiór informacji od nadawcy. Te sytuacje również wywołują stres u 95% badanych, jednak rozkład częstotliwości zmienia się.

DYSKUSJA

Z każdym rokiem zwiększa się ilość publikacji i badań potwierdzających fakt, że język migowy jest językiem naturalnym i powinien istnieć na równi z fonicznym językiem polskim. Tym samym rośnie liczba określeń dotyczących definicji języka migowego. Przykładem może być ich mnogość w jednym ze zbioru referatów powstałych podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej pt. „Stan badań nad polskim językiem migowym” pod redakcją Twardowskiej. Wyróżnia się m.in.: język głuchych, pełnoprawny język mniejszości, język wizualno-przestrzenny, język obcy dla słyszących, język Głuchych (8, 9).

W badaniach własnych najczęstszymi odpowiedziami na pytanie o definicję języka migowego były: „sposób porozumiewania się osób Głuchych i głęboko

ger alphabet” – 20%; “using the gesture system to denote specific letters of the alphabet” – 13%; “sign language alphabet” – 9%. 31% did not attempt to define the term fingerprint.

Only 38% of respondents have attempted to define ideography and in general the whole group believes that ideography is “the use of signs and gestures denoting specific words or phrases”. Questions regarding grammar and sign language syntax had similar results. 89% of respondents indicated that sign language has a specific grammar, and 91% said that it also has its own syntax. 53% of respondents indicated that they did not attend such courses. Almost half of the respondents declare that they took part in courses improving skills in sign language communication.

The vast majority – over 95% – participated in courses organized by the Polish Association of the Deaf (PZG). Few persons took part in courses organized by foundations. At the same time, all persons attending PZG were educated in the field of SJM. Other subjects were trained in PJM. Respondents also shared their experience in using sign language in unexpected situations and the emotions that accompanied them.

The respondents could indicate more than one emotion. The analyzed surveys show that over 40% of them participated in such situation. The most frequently declared emotional state was uncertainty (79%), other answers were fear and anxiety (37%), joy (11%) and peace (5%) as well as embarrassment (5%). In addition, 5% of respondents stated that in a given situation they were not accompanied by any emotions. In addition, the respondents were asked if they feel stress when producing and receiving communicates in sign language in general communication. In the survey questionnaires 95% of respondents felt stressed when producing a communicate in sign language depending on the circumstances. The situation of receiving a communicate also caused stress in 95% of respondents, however, the frequency distribution is changing.

DISCUSSION

The number of publications and studies confirming the fact that sign language is a natural language and should exist on an equal basis as verbal language is increasing every year. Thus, the number of definitions of sign language is also increasing. An example is their multitude in one of the collection of abstracts of nationwide scientific conference under the slogan “State of research on Polish Sign Language” edited by Twardowska. There are, among others: the language of the deaf, a full-fledged language of minorities, a visual-spatial language, a foreign language for the hearing, the language of the deaf (8, 9).

In own research, the most common answers to the question about the definition of sign language were

niedosłyszających”, „system językowy zastępujący języki foniczne”, „system wspomagający komunikację w życiu codziennym i w terapii”. Według Szczepankowskiego liczba użytkowników polskiego języka migowego, czyli Głuchych, wynosi około 50 tysięcy. Jednak żadne badania nie przedstawiają danych dotyczących osób CODA (Child of Deaf Adult), SODA (Sibling/Spouse of Deaf Adult). Dodatkowo, nie są one zbyt często aktualizowane. Nie przeprowadzono również badań pokazujących, jak wiele osób miga systemem językowo-migowym (10, 11). W odniesieniu do Głuchych i języka migowego powstało wiele mitów.

Do nieprawdziwych poglądów w kontekście języka migowego należało m.in. to, że język migowy jest prymitywny, że język polski wyrażony znakami nie jest pełnowartościowy lub że nieumiejętność porozumiewania się za pomocą języka fonicznego jest przejawem ubytku intelektualnego (12). Taki pogląd mógł zniechęcać do nauki języka migowego. Obecnie wśród osób, które zajmują się językiem migowym, ale również logopedów i rodziców dzieci Głuchych, propaguje się pozytywne nastawianie się do języka migowego jako innego, a nie gorszego, sposobu porozumiewania się osób z uszkodzonym narządem słuchu. Ta wspierająca postawa wobec osób dotkniętych głuchotą oraz niedyskryminująca wobec języka migowego jest szczególnie podkreślana w literaturze (13).

W trakcie przeglądu odpowiedzi ankietowanych zauważono, że niemal wszyscy badani wskazują konieczność kontaktu osób słyszących ze światem ludzi Głuchych. PJM, czyli polski język migowy, jest składnikiem kultury Głuchych i został stworzony przez osoby niesłyszące. Jest on szczególnie trudny dla słyszących i dopiero od kilku lat organizowane są kursy z zakresu PJM. W badaniach własnych jedynie nieznaczna liczba osób uczestniczyła w kursie opierającym się na PJM (10, 11). SJM, czyli system językowo-migowy, jest pojęciem bardzo powszechnym w literaturze dotyczącej języka migowego. Został stworzony dla słyszących i przez słyszących i na ogół częściej wybierany jest przez nich do nauki. Publikacje naukowe uwzględniają fakt, iż dla osób chcących uczyć się języka migowego częściej oferowane są kursy z zakresu SJM (14). Literatura określa go również jako łatwiejszy niż PJM (15).

Podczas oceny odpowiedzi ankietowanych zauważono, że znaczna część osób uczestniczących w kursach z zakresu języka migowego wybierała te dotyczące SJM. Według Guni (16) logopeda powinien znać język migowy w stopniu komunikatywnym oraz wspierać naukę z jego pomocą. Wspomina i analizuje w swoim artykule, że terapeuta wczesnego wspomagania rozwoju dziecka oraz edukacji powinien uznawać i przyjmować fakt, że język migowy jest konkretnym sposobem komunikacji i wprowadzać to w terapię. Co więcej, podkreśla fakt, że komunikacja jest szczególnie ważna w pełnowartościowym funkcjonowaniu społecznym oraz kształtowaniu tożsamości. Dramska w swoim artykule z zakresu kultury języka i socjalizacji językowej załącza język migowy jako możliwą do stosowania metodę w terapii logopedycznej (17). Według

as follows: “communication between deaf and hearing impaired persons”, “language system replacing phonic languages”, “system supporting communication in everyday life and in therapy”. According to Szczepankowski, the number of users of Polish Sign Language, or deaf, is approximately 50,000. However, no studies provide data on individuals CODA (Child of Deaf Adult), SODA (Sibling/Spouse of Deaf Adult). In addition, the data is not updated frequently. No studies have been conducted to show how many persons use the sign language system (10, 11). Many myths have arisen with regard to the deaf and sign language.

These false views in the context of sign language included is, among others, that sign language is primitive, that the Polish language expressed in signs is not full-fledged or that the inability to communicate using phonic language is a manifestation of intellectual disability (12). This view may discourage from learning of sign language. Currently, among people who deal with sign language, but also speech therapists and parents of deaf children, a positive attitude towards sign language is propagated as a different way of communication of people with a damaged hearing organ. This supportive attitude towards people affected by deafness and non-discriminatory towards sign language is particularly emphasized in the literature (13).

It was also noticed that almost all respondents indicate the necessity of contact between deaf and hearing people. PJM, or Polish Sign Language, is a component of the deaf culture and was created by deaf people. It is particularly difficult for the hearing persons and only for several years have the PJM courses been organized. In own research, only a small number of subjects participated in a course based on PJM (10, 11). SJM, i.e. the language-sign system is a very common concept in the literature on sign language. It was created for and by hearing people, and is usually chosen for learning. Scientific publications take into account the fact that SJM courses are more often offered to people who want to learn sign language (14). Literature also describe it as less difficult than PJM (15).

It was also noted that a significant proportion of persons participating in sign language courses chose those related to SJM. According to Guni (16), a speech therapist should be able to speak a sign language at a communicative level and support education process using sign language. He mentions and analyzes in his article that a therapist for early support of child development and education should recognize and accept the fact that sign language is a specific way of communication and introduce it into therapy. Moreover, he emphasizes the fact that communication is particularly important in full-fledged social functioning and identity formation. Dramska (17) in her article on language culture and linguistic socialization includes sign language as a practicable method in speech therapy. Accord-

Pasuto surdologopeda powinien mieć kwalifikacje oraz umiejętności do wprowadzania alternatywnych metod komunikacji oraz języka migowego według potrzeby pacjenta w zakresie diagnozy i terapii (18). Podczas analizy odpowiedzi ankietowanych stwierdzono, że niemal cała grupa badawcza jest zdania, że logopeda powinien znać podstawy języka migowego.

WNIOSKI

1. Język migowy jest narzędziem komunikacji osób z wykształceniem logopedycznym.
2. Osoby badane mają podstawową wiedzę teoretyczną w zakresie języka migowego.
3. Emocjami, jakie towarzyszyły ankietowanym podczas migania, były najczęściej: niepewność, strach i lęk.
4. Wykazano, że stres jest czynnikiem obecnym u większości badanych podczas nadawania i odbioru komunikatów w języku migowym.
5. Przeważająca część respondentów nie używa języka migowego zarówno w pracy, jak i w życiu pozazawodowym.
6. Mniej niż połowa badanych uczestniczyła w formach szkolenia z zakresu języka migowego.
7. Zdecydowana większość ankietowanych wybierała szkolenia z zakresu SJM.

ing to Pasuto (18), a surdologopedist should have the qualifications and skills to introduce alternative methods of communication and sign language according to the patient's needs in the field of diagnosis and therapy. During the analysis of respondents' answers, it was found that almost the entire research group suggested that a speech therapist should know the basics of sign language.

CONCLUSIONS

1. Sign language is a communication tool for speech therapists.
2. Test subjects of the study have basic theoretical knowledge of sign language.
3. Emotions that accompanied respondents while using sign language were most often: uncertainty, fear and anxiety.
4. Stress has been shown to be a factor present in most subjects when producing and receiving sign language messages.
5. The majority of respondents do not use sign language at work or in non-professional life.
6. Less than half of the study group participated in sign language training.
7. The vast majority of respondents chose SJM training.

PIŚMIENNICTWO/BIBLIOGRAPHY

1. Wendland M: Działanie komunikacyjne a przekazywanie informacji. *Komunikologia: teoria i praktyka komunikacji*. Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2012: 137-148.
2. Kulczycki E: Definiowanie komunikacji. *Teoretyzowanie komunikacji*. Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań 2012: 18-21.
3. Żywiczyński P, Waciewicz S: Ewolucja języka. W stronę hipotez gesturalnych. *Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu* 2015: 258.
4. Ustawa o języku migowym i innych formach komunikacji.
5. Wojda P: Język migowy w Polsce – jeden czy w wielu odmianach? *Przesłanki do badań nad głuchotą. Deaf Studies w Polsce. Polski Związek Głuchych Oddział Łódzki* 2014: 202-218.
6. Kosiba O, Grenda P: *Leksykon języka migowego*. Wydawnictwo Silentium, Bogatynia 2011.
7. Tomaszewski P, Rosik P: Czy polski język migowy jest prawdziwym językiem? *Człowiek bez ograniczeń. Niepełnosprawność – Komunikacja – Terapia*. Fundacja ORATOR, Lublin 2002: 133-165.
8. Tomaszewski P: O niektórych elementach morfologii polskiego języka migowego. *Poradnik językowy* 2005; 2: 59-75.
9. Twardowska E (red.): *Stan badań nad polskim językiem migowym*. Polski Związek Głuchych Oddział Łódzki 2008.
10. Tomaszewski P, Piekot T: Język migowy w perspektywie socjolingwistycznej. *Socjolingwistyka* 2015; XXIX: 63-87.
11. Kołodziejczak A: Deaf art w Polsce – kwestia tożsamości głuchych artystów. *Deaf Studies w Polsce. Polski Związek Głuchych Oddział Łódzki* 2014: 133-141.
12. Waług E: Nie taki motyl straszny, jak go malują – kulturowy obraz g/Głuchego. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis* 2016: 78-92.
13. Łozińska S, Rutowski P: Język migowy źródłem pamięci społecznej Głuchych. *Horyzonty Wychowania* 2009; 16(38): 91-108.
14. Wilimborek B: Nauczanie języka migowego osób słyszących. *Języki obce w szkole* 2015; 4: 115-118.
15. Rutkowski P, Mostowski P: Polski język migowy narzędziem przeciwdziałania wykluczeniu. *Trendy* 2017; 1: 18-22.
16. Gunia G: Zadania logopedy wobec edukacji inkluzyjnej. *Logopedia Silesiana* 2015; 4: 59-71.

17. Dramska D: Zagadnienia kultury języka i socjalizacji językowej jako istotnego elementu edukacji logopedycznej i pedagogicznej. Edukacja, kultura, sztuka – spójność a integracja. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016: 64-72.
18. Pasuto Ł: Próba opisu języka migowego, czyli co każdy powinien wiedzieć o języku migowym. Forum Logopedyczne 2016; 25: 227-234.

otrzymano/received: 08.01.2020
zaakceptowano/accepted: 29.01.2020